

Кошман П. Р. (Мазыр, Беларусь)

МЕНТАЛЬНЫ ВОБЛІК ЛРЫЧНАГА ГЕРОЯ УЛАДЗІСЛАВА СЫРАКОМЛІ

Літаратура Беларусі XIX ст. характарызуецца разнастайнасцю афармлення пачуцця прывязанасці яе аўтараў да роднай зямлі, якое знаходзіла шчырае выяўленне ў абсягах і польскай (рэчпаспалітаўскай), і літвінскай, і заходнерускай і, урэшце, беларускай, ідэнтычнасці. У сучасным дыскурсе гістарычнай навукі гэтыя ідэі разглядаюцца як стратэгіі, што канкурыравалі паміж сабой на працягу фарміравання беларускай нацыі, сцвярджаючы розныя пункты гледжання на яе паходжанне і ступень самастойнасці. Аднак калі антаганістычнасць ідэалагічных устаноў “польскасці” і “заходнерусізму” відавочная, то параўнанне мадэлей самасвядомасці аўтараў XIX ст. ва ўсіх іншых варыянтах звычайна ўтрымлівае не супрацьлегласць, а ўзаемапранікненне. Я. Чачот, напрыклад, на польскай мове апісваў слаўныя подзвігі даўніх літвінаў і даследаваў крывіцкі дыялект. В. Дунін-Марцінкевіч захапляўся прыгажосцю роднай польскай мовы (“Во तेz піекны nasz jezyk” [1, с. 147]) і дэкламаваў, што, “вырасшы сярод літвінаў, палюбіў беларусінаў” [1, с. 62], П. Шпілеўскі расказваў расійскім суайчыннікам пра самастойнасць старажытнай беларускай мовы.

Прыналежнасць да Літвы, Заходняй Русі, Беларусі, складаючы аснову адметнасці айчыннага мастацтва слова XIX ст., вызначала яго скіраванасць на пераемнасць гэтых вобразаў, а не на іх адчужэнне. Акрэсліваючы рознымі назвамі адзін і той жа гісторыка-культурны рэгіён, літаратурная традыцыя паступова фарміравала разуменне аб іх узаемазаяшчальнасці ў межах паняцця Радзімы. Цэласнасць гэтага вобраза напаўняла супольныя ўяўленні мясцовых чытачоў гістарычнай трываласцю і дала падставы для іх далейшага пашырэння ў наступных літаратурных пакаленнях. Паказальная ў гэтых адносінах спадчына У. Сыракомлі, паэта які ў літаратурнай гісторыі Беларусі выглядае важным звяном паміж А. Міцкевічам і класікам нацыянальнага мастацтва слова Я. Купалам.

У літаратуразнаўчых даследаваннях У. Сыракомля часта прадстаўляе аднаго з тых “польскіх паэтаў літоўскай школы” [2, с. 62], што працягвалі традыцыі А. Міцкевіча. Падставы для такога вызначэння відавочны: значнасць творчага ўкладу ў польскую літаратуру, літвінскае паходжанне абодвух аўтараў і дамінаванне літвінскай патрыятычнай тэматыкі ў іх творах. “Святая Літва мая, край наш, айчына!” [3, с. 112] – гэтыя словы У. Сыракомлі выклікаюць прамыя асацыяцыі са славымі радкамі: “Літва! Бацькоўскі край, ты як здароўе тое...” [4, с. 112], якімі пачынаецца паэма “Пан Тадэвуш”, і сведчаць аб агульнасці патрыятычных пачуццяў аўтараў.

Разам з тым, адзіны для паэтаў-землякоў вобраз Літвы-Радзімы атрымаў у іх творчай спадчыне розны ўзровень самадастатковасці і рознае ідэйна-эстэтычнае напаўненне. Асаблівасцю патрыятычнага пачуцця А. Міцкевіча было тое, што Літва ўспрымалася ім як неад’емная частка Рэчы Паспалітай, а літвінізм бачыўся каларытным, рэгіянальным адценнем гэтай дзяржавы. У яго творчасці вобраз Літвы ніколі не супрацьпастаўляецца вобразу Польшчы, а толькі дапаўняе яго. Вобраз гаю Міндоўга каля Наваградка – настолькі ж важны элемент паэтычнага вобраза свету А. Міцкевіча, як і дуб Баўбліс каля Коўна, і ліпа-матухна над украінскай рэчкай Россю, і ліпа, што натхняла польскага паэта Яна Кахановіча ў маентку Чарналесце.

Знітанасць вобразаў Літвы і Польшчы адзначаецца і ў светапоглядзе У. Сыракомлі. Так, у якасці доказу гэтаму Марыян Здзяхоўскі прыводзіць словы, прамоўленыя паэтам у Познані: “Няма Літвы без Польшчы, як і Польшчы без Літвы” [5, с. 8]. Таксама польскі даследчык сцвярджаў, што “не ўмеў ён, не хацеў і не мог уявіць сабе Літву інакш, чым у неразрыўнай уніі з Каронай” [5, с. 9]. Аднак творы самога У. Сыракомлі нярэдка адлюстроўваюць усё ж іншае бачанне вобраза Літвы, той дастаткова незалежны ад польскасці погляд, якога не было ў папярэднікаў. Калі героі-літвіны балады А. Міцкевіча “Тры Будрысы” захапляюцца прыгажосцю дзяўчат з польскага краю, то праяўленне сімпатыі да польскасці ў гавэндзе “Жменя пшаніцы” У. Сыракомлі катэгарычна асуджаецца:

Тройчы дурань той зухвалец,
Хто хапае спеў няродны
З ніў чужых і потым хваліць
Дух тутэйшы ў песні зброднай [3, с. 160].

Паэт не адчуваў патрэбу ў прывязцы да Польшчы, а смела, без пасрэднага ўводзіў свой родны край у еўрапейскі кантэкст, паказваючы яго эканамічнае і палітычнае значэнне:

А глянуць, Літва, на цябе больш глыбока,
Ты вартая болей, чым здасца на вока.
З тваёй паднябеснай сасны ў тры абхваты
Брытанскі фрэгат змайстраваны крылаты.
Сын вёсак тваіх век гарбаціцца ў полі,
Каб гожай Еўропе мець хлеба даволі.

Літвін не збаяўся ў выправе ваеннай
Ні скал пад Мадрыдам, ні туркаў пад Венай [3, с.112].

У. Сыракомля быў першым прадстаўніком мясцовай літаратурнай генерацыі, хто дастаткова выразна праводзіў лінію размежавання паміж літвінскім (родным) і польскім (суседскім). Сярод тых фактараў, якія прадвызначылі гэты падзел, была і шчырая заклапочанасць аўтара жыццём простага народа. Папярэдняя літаратурная традыцыя арыентавалася на ўзвелічэнне вобраза Радзімы, а таму ў яго мастацкім канструяванні галоўнае месца надавала важным падзеям, выключным героям, а будзённым справы звычайных людзей абыходзіла ўвагай. У. Сыракомля таксама выказваў памкненне паказаць свой край так, як яго бачыў той жа А. Міцкевіч, з велічнымі замкамі, высакароднымі рыцарамі, прыгожымі жанчынамі, але побач паэт адлюстроўваў і іншую, сучасную яму рэчаіснасць, у якой жыў яго народ. Такое напаяненне сацыяльнай праблематыкай, атаясамліванне вобраза Літвы з сялянствам таксама выклікала дысананс у адносінах да польскасці, стэрэатыпным увасабленнем якой доўгі час заставаўся высакародны і пыхлівы магнат. М. Аксакаў, расійскі даследчык творчасці У. Сыракомлі, пісаў: “По отношению к народности, Кондратович занимает в цикле польских поэтов и прозаиков совершенно особенное положение. Польши магнатов и шляхты, Польши иезуитов, Польши, какою выразилась она в нездоровом, неправильном ходе её истории, так неприятно поражающем нас во многих продуктах творчества, – у Кондратовича нет и следа” [6, с. 22].

Паэтычнае служэнне У. Сыракомлі сягала далёка за межы аднаго саслоўя і адрознівалася разуменнем важнасці ўсіх сіл народа ў лёсе айчыны: “То з плугам, то з крыжам, то з мечам, то з чаркай // Тут хвілі літвіна міналіся шпарка” [3, с. 114]. Помнікі слаўнага мінулага бачыліся патрыятычна настроенаму пісьменніку не толькі ў замкавых мурах і палацах, але і ў звыклых малюнках роднага краю:

Капец сярод поплаву, крыж падарожны
Старая карчма, слуп каменны, капліца –
Гісторыі нашай у іх таямніца,
Паданні пра дзеі, пра славу айчыны.
Хіба ж іх забыць мы павінны, літвіны? [3, с.114].

Разам з тым гераічнае мінулае Літвы кантраставала з сучаснасцю, з тым сацыяльным прыгнётам, сведкам якога быў аўтар. У. Сыракомля бачыў вялікія магчымасці для краіны, для беларускага народа ў прызнанні роўнасці паміж рознымі саслоўямі, маляваў ідылічную карціну, калі “мужык і шляхціч засядзе на лаве, // Каб весці раду а сваёй зямлі” [3, с. 21]. Паэт спадзяваўся, што да слаўнай спадчыны продкаў яго сучаснікі дададуць яшчэ адзін подзвіг: адмовяцца ад прыгону. Аднак мары не спраўдзіліся. Поўны расчаравання, аўтар пазбаўляе вобраз старажытнай Літвы велічнасці, і суровы паэтычны радок канстатуе яго надарваны ўнутраны стан:

Мне брыдка Вільні, брыдка быць літвінам
І ганьба мець вась гэта герб з пячаткай! [3, с. 66].

У звароце У. Сыракомлі да сацыяльнай тэмы няма ні схільнасці да сентыментальнасці, ні спачувальнага погляду з шляхецкай вышыні на няшчасці плебейскага саслоўя. Шчырасць паэтычнага тэзісу аб “злітнасці” з жыццём народа паэт пацвердзіў, абраўшы на ролю галоўнага героя гутарак простага чалавека і надзяліўшы яго здольнасцю гаварыць і магчымасцю быць пачутым. Кожны такі твор (“Ілюмінацыя”, “Паштальён”, “Хадыка”, “Акраец хлеба” і інш.) утрымлівае аповед аб нейкай трагедыі асобнага чалавека, з сукупнасці якіх складваецца агульная карціна жыцця беларускага народа.

Свядомая скіраванасць паэзіі на служэнне народу з’яўляецца адметнай рысай творчасці У. Сыракомлі. Сам паэт не для прыгожага слова гаварыў: “Не я пяю – народ

Божы // Даў мне ў песні лад прыгожы // Бо на сэрцы маю пуці // І з народамі імі скуты” [3, с. 22]. За гэтым прызнаннем стаіць неразрыўная лучнасць з жыццём беларускага этнасу, тая ўсеабдымнасць яго асэнсавання, дзякуючы якой матывы і вобразы сыракомлевых твораў знайшлі ўдзячны водгук у нацыянальнай традыцыі. Я. Купала ў вершы “Лірнік вясковы” сцвярджаў агульнанародны характар песень свайго папярэдніка, гаворачы, што іх чуваць і ў полі, і ў шляхецкім засценку, і ў мураваным палацы.

У вершах У. Сыракомлі знаходзіць выяўленне роздум над прызначаннем паэта, адзінстве яго лёсу з жыццём народа. У сітуацыі сярэдзіны XIX ст. погляд аўтара на самасвядомасць тутэйшага народа не даваў для гэтага нейкіх вялікіх падстаў для аптымізму: “І нашто вясна нам, Божа? // Мы адвыклі ад вясны... // Елкі ў лесе, мох на стрэсе // Зеленеюць заўсягды... [3, с. 22], – з горыччу наракаў паэт на бязвольнасць свайго народа, адсутнасць у яго прагі да перамен, знаходжанне тутэйшага люду, сваіх землякоў у нейкім замаруджаным, сонным стане. Надзею на абуджэнне ён звязваў са з’яўленнем прарока-паэта:

Патрэбны вяшчун нам, патрэбны прарок нам,
Каб меў ён і ліру і спеў перуновы,
Каб гэтаю песняй і ясным каб вокам,
Як сонца, ён шлях асвятляў наш баёвы [3, с. 35].

З часам постаць паэта-прарока трывала ўвайшла ў нацыянальны літаратурны пантэон, стала ў беларускай культуры своеасаблівым героем-месіяй, прыход якога чакалі. Гэтым вобразам, як і ўсім цэласным ментальным воблікам лірычнага героя, надзеленага ўсведамленнем еднасці з роднай краінай і народамі, У. Сыракомля адкрыў шляхі для развіцця беларускай нацыянальнай літаратуры.

Літаратура

1. Дунін-Марцінкевіч, В. Збор твораў: у 2 т. / В. Дунін-Марцінкевіч; уклад. з тэкст. падрыхт., пер. Я. Янушкевіча. – Мінск: Маст. літ., 2008. – Т. 2. Вершаваныя аповесці і апавяданні, вершы, публіцыстыка, лісты і пасланні, пераклады.
2. Spasowicz, W. Władysław Syrokomla / W. Spasowicz // Pisma / W. Spasowicz. – Petersburg, 1892. – Т. 1.
3. Сыракомля, У. Выбраныя творы / Уладзіслаў Сыракомля; уклад., прадм., камент. К. Цвіркі. – Мінск: Бел. навука, 2011.
4. Міцкевіч, А. Пан Тадэвуш, або Апошні наезд у Літве / А. Міцкевіч; пераклад з польскай і каментары Язэпа Семяжона; прадмова Кастуся Цвіркі. – Мінск: Маст. літ., 2010.
5. Zdziechowski, M. Władysław Syrokomla. Pierwiastek litewsko-białoruski w twórczości polskiej / M. Zdziechowski. – Wilno: Lux, Księgarnia Stowarzyszenia nauczycielstwa polskiego w Wilnie, 1924.
6. Аксаков, Н. Людвиг Кандратович (Вл. Сыракомля) / Н. Аксаков // Русская мысль. – 1880. – № 1. – С. 1–28.